

Lik Marije u protestantskoj reformaciji i u pravoslavnim crkvama iz ekumenske perspektive

Galić, Anamarija

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Catholic Theology / Sveučilište u Splitu, Katolički bogoslovni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:202:852108>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of The Catholic Faculty of Theology
University of Split](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
DIPLOMSKI TEOLOŠKO-KATEHETSKE STUDIJE

ANAMARIJA GALIĆ

**LIK MARIJE U PROTESTANTSKOJ
REFORMACIJI I U PRAVOSLAVNIM
CRKVAMA IZ EKUMENSKE PERSPEKTIVE**

Diplomski rad

Split, 2021.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET
DIPLOMSKI TEOLOŠKO-KATEHETSKE STUDIJE

ANAMARIJA GALIĆ

LIK MARIJE U PROTESTANTSKOJ REFORMACIJI
I U PRAVOSLAVNIM CRKVAMA IZ EKUMENSKE PERSPEKTIVE

DIPLOMSKI RAD

iz Dogmatskog bogoslovlja

kod prof. dr. sc. Anđelka Domazeta

Split, 2021.

SADRŽAJ

SAŽETAK	1
UVOD	2
1. PROTESTANTI O MARIJI.....	3
1.1. Uzroci protestantske reformacije	3
1.2. Načela protestantizma	6
1.3. Blažena Djevica Marija u misli Martina Luthera	9
1.4. Lutherov komentar: Magnificat –Veliča	11
2. MARIOLOGIJA U PRAVOSLAVNOM UČENJU.....	16
2.1. Marija u pravoslavnoj teologiji.....	16
2.2. Marija u pravoslavnoj liturgiji	17
2.2.1. <i>Bogorodica u obredima svetih tajni</i>	17
2.2.2. <i>Prikaz Bogorodice na ikonama</i>	19
3. KATOLIČKI NAUK O MARIJI U EKUMENSKOJ PERSPEKTIVI.....	21
3.1. Marijanske dogme.....	21
3.1.1. <i>Marija Bogorodica (grč. Theotokos)</i>	21
3.1.2. <i>Marija - vazda Djevica</i>	22
3.1.3. <i>Bezgrješno začeće Marijino</i>	23
3.1.4. <i>Uznesenje Marijino</i>	25
3.2. Lik Marije u ekumenskoj perspektivi	26
ZAKLJUČAK.....	32
LITERATURA	33
IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI.....	36
Summary	37

SAŽETAK

Proučavajući Sveto pismo, kršćani već od prvih stoljeća počinju uočavati ulogu Blažene Djevice Marije u povijesti spasenja. Sve kršćanske crkve i zajednice od svojih početaka na poseban način štiju Blaženu Djevicu Mariju, iako se ne slažu u svim pitanjima vezanim za nju. Ovaj diplomski rad bavi se upravo pitanjem mariologije ili učenja o Mariji u kršćanstvu. U radu se nastoji sažeto iznijeti protestantsko i pravoslavno učenje o Mariji, zatim ga usporediti sa katoličkim učenjem.

Rad je podijeljen na tri dijela. Prvo poglavlje bavi se protestantskom mariologijom s posebnim naglaskom na Lutherovu djelu: *Komentar Magnificata*. Osim toga, na početku poglavlja opisuju se uzroci nastanka reformacije te osnovna načela protestantizma. U drugom poglavlju govori se o važnosti mariologije za pravoslavnu teologiju i liturgiju. Konačno, u trećem dijelu pokušavamo iz perspektive četiri katoličke dogme o Mariji ukazati na neke zajedničke elemente učenja o Mariji među kršćanima za buduću ekumensku mariologiju.

Ključne riječi: *Blažena Djevica Marija, dogme, protestantizam, Martin Luther, pravoslavlje, ikone, ekumenizam*

UVOD

Mariologiju možemo definirati kao teološku disciplinu koja se bavi proučavanjem Marijine osobe i njezine uloge u Božjem planu spasenja. Govor o Mariji utemeljen je na novozavjetnim spisima, posebno na Matejevom i Lukinom evanđelju, koja donose opširnije opise Isusovog djetinjstva i uloge Blažene Djevice Marije. O Marijinom životu prije Božjeg izabranja gotovo da ništa ne znamo. Jedino što možemo saznati iz apokrifa je to da je rođena u Nazaretu od roditelja Joakima i Ane. Stoga pretpostavljamo da je bila sasvim obična djevojka svoga vremena, koja se ni po čemu nije izdvajala pored drugih djevojaka. To možemo zaključiti i iz njezinog hvalospjeva Bogu gdje sebe naziva „neznatnom službenicom“. Međutim, Bog je imao drugačiji plan i odabrao baš nju da postane Majka njegovog Sina i ona je s radošću prihvatila taj poziv.

Već od samih početaka Crkve kršćani posebno časte Blaženu Djevicu Mariju jer je ona Majka Sina Božjega. Osim toga, ona je i suradnica u Božjem planu spasenja. To su njezine najznačajnije uloge zbog kojih je Crkva časti. Svijest o važnosti Blažene Djevice Marije počela se intenzivnije razvijati od 4. stoljeća, kada se pojavljuju razne pjesme i molitve upućene njoj te se počinju graditi crkve njoj u čast. Također, počinje se sve više promišljati o njoj i njezinoj ulozi, pa je uvrštena i u Nicejsko-carigradsko vjerovanje. Međutim, kršćani na Mariju nikada nisu gledali kao na božicu, nego su je uvijek promatrali kroz Isusa Krista, s kojim je neodvojivo povezana, kao njegova Majka. To najbolje ističe papa Ivan Pavao II. u enciklici *Redemptoris Mater* – Otkupiteljeva Majka gdje kaže: „Crkva je dakle od prvog trenutka gledala Mariju kroz Isusa kao što je i Isusa gledala kroz Mariju“.¹ Ona je jedina bila uz Isusa od početka do kraja te na taj način postala svjedokom Božjeg spasenjskog djelovanja. Čitajući evanđelja možemo vidjeti kako se Marija pojavljuje u svim važnijim događajima vezanim za Isusov život i život Crkve. Ipak, najvažnije mjesto na kojem se Marija pojavljuje je ono pod križem, gdje nam Isus preko Ivana predaje svoju Majku. Tim činom Marija postaje Majka Crkve i Majka svih nas.

¹ Papa Ivan Pavao II., *Redemptoris Mater* – Otkupiteljeva Majka. Enciklika o Blaženoj Djevici Mariji u životu Crkve na putu, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987., br. 26 (dalje: *Redemptoris Mater*)

1. PROTESTANTI O MARIJI

Da bismo bolje shvatili Lutherovo učenje o Mariji, kao i kasnije odbacivanje i zaborav lika Marije u protestantizmu sve do 20. stoljeća, najprije ćemo se podsjetiti na kontekst vremena u kojem je živio Martin Luther i na glavne uzroke protestantske reformacije.

1.1. Uzroci protestantske reformacije

„Kao službeni početak reformacije uzima se 31. listopada 1517. godine. Tom je prigodom, prema legendarnoj predaji, Martin Luther zakucao svojih 95 teza na vrata dvorske crkve u Wittenbergu.“² Martin Luther, redovnik augustinac i profesor na teološkom sveučilištu u Wittenbergu uvidio je neke probleme u kojima se tada nalazila Katolička Crkva. Objavljivanjem ovih 95 teza, želio je ukazati na te probleme, te potaknuti na promjene. Zbog dostupnosti tiskarskog stroja, njegove ideje su se brzo počele širiti po Njemačkoj i dalje po Europi, a kasnije i svijetu. Naime, on je želio reformirati Katoličku Crkvu, ali ne i odvojiti se od nje. Međutim, nije sve išlo po planu, pa je tako reformacija završila raskolom u Crkvi, a Lutherovo učenje je osuđeno te je on proglašen heretikom i izopćen iz Crkve.

Kao glavni razlog za pokretanje reformacije obično se uzima tadašnja praksa prodaje oprosta, gdje su vjernici dajući novčane priloge za Crkvu mogli dobiti oprost od svih grijeha, bez sakramenta svete ispovijedi. Međutim, katolički teolog Grgo Grbešić smatra da glavni uzrok protestantske reformacije nije korumpirano kršćanstvo, kako se stoljećima smatralo, nego da ima mnogo više uzroka.³ U svom članku „*Uzroci protestantske reformacije*“, on navodi pet uzroka. „Uzroci su podijeljeni u pet skupina. To su: povijesni, teološki, duhovno-religiozni, politički, socijalni i psihološki i teologija Martina Luthera. Svaki od ovih uzroka ostavili su svoje tragove. Najdublji trag je ostavila teologija Martina Luthera i njegovo iskustvo doživljaja u tornju.“⁴

² Ivan Macut, „Spor oko oprosta – 95 teza Martina Luthera“, *Služba Božja*, br. 1 (2018.), str. 5.

³ Usp. Grgo Grbešić, „Uzroci protestantske reformacije“, *Diacovensia*, br. 1 (2007.), str. 55.

⁴ *Isto*, str. 55-56.

- 1) *Povijesni uzroci* - razdoblje srednjeg vijeka često se naziva „mračnim dobom“ jer su se u njemu događale neke zastrašujuće stvari. Nažalost, to možemo vidjeti i iz povijesti Crkve. Grgo Grbešić u svom članku navodi nekoliko povijesnih činjenica koje su izazivale nezadovoljstvo vjernika u tom dobu, a to su: avinjonsko sužanjstvo i veliki zapadni raskol, konciliarizam i renesansni pape.⁵ Stječemo dojam kao da se u tom razdoblju više počelo gledati na materijalno, nego na duhovno. Kao da se zanemarila duhovna dimenzija, čak i kod samih papa. Pojavom renesanse, sve više se počinje stavljati čovjeka u središte, a Boga se sve više zanemaruje. Težnja za vlasti i moći bila je glavni pokretač. Osim toga, zanemarivao se i sami nauk Katoličke Crkve. Papa je sve više postajao svjetovni vođa, a ne više duhovni vođa. Također, u tom vremenu pojavljuje se i nekoliko protupapa. „Sablaznjiv život Rimske kurije i renesansnih papa, simonija i nepotizam ostavili su duboke tragove u Crkvi. Nezadovoljstvo je sve više raslo.“⁶
- 2) *Teološki uzroci* - „Sva teološka pitanja o kojima je Luther raspravljao već su, na ovaj ili onaj način, bila izložena u 14-om i 15-om stoljeću. Potrebno je spomenuti trojicu autora. To su John Wickliff (1320. – 1384.), Jean Hus (1369. – 1415.) i Giovanni Wessel (†1489.). Tako je J. Wickliff uzimao Pismo kao jedinu normu vjere, predodređeni su jedino članovi Crkve, a Crkva je bitno nevidljiva. Negirao je papin primat, transsupstancijaciju i slobodnu volju. Giovanni Wessel (1489.) odbio je nauk apostolske tradicije, oprostite i papin autoritet. Prihvaćao je nevidljivu Crkvu bez vlasti i hijerarhijske strukture. U teologiji do Tridentskoga sabora (1545. – 1563.) nije postojao točan i iskristaliziran nauk o Crkvi, primatu, opravdanju, istočnom grijehu, slobodnoj volji. Nažalost, s velikim zakašnjenjem tek je Tridentski sabor donio jasnoću po tom pitanju. Glavna točka spora između rimokatolika i protestantskih reformatora Martina Luthera (1483. – 1546.) i Jeana Calvina (1509. – 1564.) bio je nauk o opravdanju.“⁷

⁵ Usp. *Isto*, str. 56-62.

⁶ *Isto*, str. 62.

⁷ *Isto*, str. 63-64.

- 3) *Duhovno-religiozni uzroci* - pod duhovno religiozne uzroke Grbešić podrazumijeva: lažni misticizam, evangelizam i svjetovan život u Crkvi.⁸ U tom razdoblju pojavile su se razne mistične škole, koje su bile i krivovjerne. „Humanistički princip *ad fontes* bio je usmjeren prema Bibliji, a ne prema dogmama i srednjovjekovnoj teologiji. Zbog toga su povjesničari i teolozi dugo vremena osuđivali humanizam, jer su smatrali da je on negirao kršćansku prošlost. Tek sredinom 20. stoljeća s obnovom biblijskoga i patrističkoga studija došlo se do novoga vrjednovanja kršćanskoga humanizma.“⁹ Osim toga, svjetovni život klera otišao je u skroz u krivom smjeru. „Jedan od uzroka reformacije bio je i nemoralan život klera. U nemoralu su prednjačili *loši pape*. Aleksandru VI. pripisuju se mnoga sramotna djela. Drugima zastrašujuća nebriga, neodgovorna lakoumnost, hedonizam i potpuno svjetovan život.“¹⁰
- 4) *Politički, socijalni i psihološki uzroci* - od političkih razloga Grbešić ističe borbu protiv Njemačkog utjecaja. „Papa Inocent III. (1198. – 1216.) borio se protiv njemačkih careva koji su htjeli ujediniti južnu Italiju i Siciliju s carstvom. S jedne strane to bi dovelo do pada Crkvene Države, a s druge strane papa bi postao carev podanik, tj. carski biskup. On se borio protiv cezaropapizma, apsolutističke vladavine u kojoj je svjetovna i duhovna vlast u rukama cara, koja je bila tipična za bizantsku Crkvu i carsku Rusiju. Nasljednici Inocenta III. borili su se i dalje protiv pretenzija njemačkih careva prema južnoj Italiji. Inocent IV. (1243. – 1254.) predao je južnu Italiju, Siciliju i Napulj kao papinsko leno Karlu Anžuvincu. Pape su se oslobodili moćnoga njemačkoga utjecaja, ali su zato potpali pod francuski utjecaj.“¹¹ Od ekonomsko socijalnih uzroka najviše se ističu česte seljačke bune koje su nerijetko završavale krvoprolićem. Glavni razlog tih buna bio je nepovoljan položaj seljaka. Od psiholoških uzroka najviše se očituje prenaplašavanje smrti. „Petnaesto stoljeće, jesen srednjega vijeka, zbog političke i socijalne nesigurnosti bilo je prožeto tjeskobom, nesigurnošću, strahom. Religioznost je znala poprimati i patološke oznake. Crna kuga iz 1348.

⁸ Usp. *Isto*, str. 64-68.

⁹ *Isto*, str. 65.

¹⁰ *Isto*, str. 66.

¹¹ *Isto*, str. 68.

godine opustošila je Europu. Strah od demona bio je općeprisutan. Posebno se očitovao u progonu vještica. Samo u jednoj godini u švicarskom kantonu Vallese spaljeno je 200 vještica.“¹²

- 5) *Historiografija i teologija Martina Luthera* - nakon reformacije, katolički autori počinju pisati djela protiv Martina Luthera te ga nazivaju heretikom, otpadnikom i opsjednutim. U njegovom nauku vide samo loše stvari. S druge strane, njegovi pristaše, protestanti, počinju prihvaćati njegovu teologiju i opravdavati njegove postupke.

1.2. Načela protestantizma

Protestantska teologija temelji se na pet glavnih načela, tzv. pet „Sola“, a to su: *Sola Scriptura* (Samo Pismo), *Sola fide* (Samo vjera), *Sola gratia* (Samo milost), *Solus Christus* (Samo Krist) i *Soli Deo gloria* (Samo Bogu slava).

- 1) *Sola Scriptura ili Samo Pismo* – „Predstavlja učenje da je Sveto pismo nepogrešiva riječ Božja i jedini nepogrešiv izvor kršćanskih doktrina, sve što je potrebno za spasenje nalazi u Bibliji i sve što ona naučava je istina. Ovo ne znači da ne postoje drugi izvori od autoriteta i da tradicija nije od koristi za razumijevanje raznih pitanja vjere i religijske prakse, već samo to da Sveto pismo predstavlja konačan autoritet – normu prema kojoj se svi ostali izvori teologije moraju ravnati.“¹³ Martin Luther, kao profesor biblijskih predmeta na katoličkom sveučilištu u Wittenbergu zasigurno je više razumijevao Sveto pismo od svojih suvremenika. Međutim, u tom vremenu o Svetom pismu se još nije kritički razmišljalo, nego se ono prihvaćalo takvo kakvo jest. „Sveto pismo uzimalo se prije svega kao duhovna hrana i izvor vjerskoga nauka i morala. Ipak, Luther se prema Pismu nije odnosio potpuno nekritički. U tumačenju je zastupao prioritet literarnoga (doslovnoga) smisla, a do njega se može doći samo ozbiljnim studijem biblijskih jezika, povijesti, arheologije i drugih biblijskih

¹² Isto, str. 72.

¹³ <https://www.novizivot.net/tko-su-dakle-ti-protestanti/> (7. srpnja 2021.)

pomoćnih znanosti.“¹⁴ Treba imati na umu kako je Martin Luther najviše važnosti pridavao Novom zavjetu, konkretnije evanđeljima, u odnosu na ostatak Svetog pisma jer ona najviše svjedoče o Kristovom životu i djelovanju.¹⁵ „U svakom slučaju Martin Luther našao je u Svetom pismu siguran oslonac i za osobni život i za život Crkve.“¹⁶

- 2) *Sole fide ili Samo vjera* – predstavlja učenje koje drži da se možemo spasiti samo po vjeri u Isusa Krista. „Po vjeri u Krista, pripisuje nam se njegova pravednost kao jedino moguće zadovoljenje Božje savršene pravednosti.“¹⁷ Oko pitanja vjere i opravdanja, Martin Luther se najviše mučio. „Talijanski protestantski teolog Fulvio Ferrario smatra kako kad je riječ o opravdanju po vjeri onda se u tom protestantskom učenju vjera ne shvaća kao skup doktrina, ili kako se to teološki kaže *fides quae creditur*, tj. ne radi se o dogmatskim sadržajima vjere. Pristanak uz samu dogmu ne može spasiti čovjeka. Naravno, kad je riječ o vjeri ona odmah uključuje i određeni pristanak uz sadržaj (dogme), ali vjera se ne podudara u potpunosti s tim pristankom. Osim toga, opravdanje po vjeri ne podudara se ni sa subjektivnim, psihološkim niti egzistencijalnim uvjerenjem o vlastitom odnosu s Bogom (*fides qua creditur*). Ako se vjera shvati kao izražaj unutarnje samosvijesti pojedinca, onda vjera ima karakter ljudskog djela te, prema Lutheru, ne može dovesti do spasenja. Vjera ima dimenziju koja sadržava prihvaćanje navještaja (*kerigma*) od čovjeka. Međutim, ona je isto tako i omogućena od same *kerigme*. Vjera je, dakle, zaključuje Ferrario, djelo Božje riječi.“¹⁸ Luther, kao redovnik, činio je dobra djela, ali i dalje nije bio zadovoljan. Nije mogao shvatiti Boga koji kažnjava da bi bio pravedan.¹⁹ „Razmišljajući dan i noć nad svetopisamskim riječima: “Pravednik će od vjere živjeti” (Rim 1,16-17), Luther je polako počeo shvaćati kako je pravednost Božja ona milost po kojoj će grješnik po Božjem daru, tj. po vjeri živjeti. Zato riječi: “Pravednost je Božja objavljena po evanđelju”, treba shvatiti kao pasivnu

¹⁴ Domagoj Runje, „Nekoliko misli o sola scriptura prigodom 500. obljetnice početka reformacije, *Služba Božja*, br. 1 (2018.): str. 58.

¹⁵ Usp. *Isto*, str. 62.

¹⁶ *Isto*, str. 58.

¹⁷ <https://www.gotquestions.org/Hrvatski/Protestantska-reformacija.html> (7. srpnja 2021.)

¹⁸ Ivan Macut, „Opravdanje po vjeri. Sola fides numquam sola“, *Služba Božja*, br. 1 (2013.): str 50-51.

¹⁹ Usp. *Isto*, str. 49.

pravednost zahvaljujući kojom nas milosrdni Bog opravdava po vjeri. Nakon ovoga Luther se osjetio potpuno slobodnim te je od mržnje prema riječima *Božja pravednost* došao do toga da ih je uzljubio i zavolio kao najslađe riječi. Ove su Pavlove riječi, kako sam Luther svjedoči, za njega vrata raja.²⁰

- 3) *Sola gratia ili Samo milost* – „učenje da se spasenje postiže samo Božjom milošću. Bog svojim činom slobodne milosti spašava ljude koji uz blagodat Svetog Duha povjeruju u Krista. Čovjek koji je po svojoj prirodi grešan sam od sebe ne može zaslužiti spasenje.“²¹ Svoj govor o spašavanju po milosti Martin Luther temelji na Svetom pismu, točnije, na poslanici Efežanima (Ef 2,8) koji glasi: „*Ta milošću ste spašeni po vjeri! I to ne po sebi! Božji je to dar!*“ U ovom načelu očituje se čovjekova poniznost pred Bogom preko koje čovjek shvaća da se ne može sam spasiti.²² „Naime, čovjek nema u sebi potrebnu snagu kojom bi mogao živjeti prema Božjim očekivanjima. Stoga Luther pojam Božje pravednosti shvaća kao oprostjenje po *milosti*, a ne po zaslugama i dobrim djelima.“²³
- 4) *Solus Christus ili Samo Krist* – učenje koje drži da se spasenje može postići samo Kristovim posredovanjem. Svoje učenje o tome, Martin Luther temelji na 1 Tim 2,5-6: „*Jer jedan je Bog, jedan je i posrednik između Boga i ljudi, čovjek – Krist Isus, koji sebe samoga daje kao otkup za sve.*“ „Krist označava kraj vjerovanja da čovjek sam svojim snagama može sebi dobrim djelima i svojim surađivanjem s Bogom, osigurati pristup istom tom Bogu.“²⁴ Martin Luther smatra da koliko god on bio dobar, ipak se ne može sam opravdati pred Bogom, nego je uvijek potrebno nešto više, a to više čovjek sam ne može dostići. To je za nas učinio Isus Krist preko svoje muke i smrti na križu. On nas je opravdao. „Za Martina Luthera Pismo je mnogostruko svjedočanstvo Božje objave ujedinjeno u Isusu Kristu. Zato je ispravno razumijevanje Lutherova načela *sola scriptura* neodvojivo od svoga kristološkoga pečata. Krista upoznajemo u

²⁰ Isto, str. 49.

²¹ <https://www.novizivot.net/tko-su-dakle-ti-protestanti/> (7. srpnja 2021.)

²² Usp. Jean Boisset, *Kratka povijest protestantizma*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985., str. 9.

²³ Ivan Macut, „Opravdanje po vjeri. Sola fides numquam sola“, *Služba Božja*, br. 1 (2013.): str. 49.

²⁴ Isto, str. 56.

Pismima, a *Solus Christus* spaja međusobno veoma različite biblijske knjige u jednu cjelinu.“²⁵

- 5) *Soli Deo gloria ili Samo Bogu slava* - učenje prema kojem se slava treba iskazivati samo i jedino Bogu jer On je viši od svih stvorenja. „Čak ni najsvetiji ljudi nisu vrijedni slavljenja jer su sva ljudska djela ništa prema Božjim. Sav naš život i sve što činimo treba biti na slavu Bogu.“²⁶ Ovo učenje Martin Luther temelji na Prvoj poslanici Korinćanima (1 Kor 10,31) gdje stoji: „*Dakle, ili jeli, ili pili, ili drugo što činili, sve na slavu Božju činite.*“ i na poslanici Rimljanima (Rim 11,36) gdje stoji: „*Jer sve je od njega i po njemu i za njega! Njemu slava u vjekove! Amen.*“

1.3. Blažena Djevica Marija u misli Martina Luthera

Kako bismo razumjeli Lutherov govor o Mariji, najprije moramo razumjeti njegovu teologiju križa. Preko teologije križa on tumači i Marijinu ulogu. „Teologija križa o kojoj Luther po prvi puta progovara 1518. u Heidelberškoj disputaciji označava teološki stil te istovremeno i način egzistencije koji znači: ne bježati iz ljudske stvarnosti ma kakva ona bila niti je pokušavati lažno uljepšavati okretanjem pogleda od neizvjesnosti i upitnosti koja je s njome dana.“²⁷ Naime, on smatra kako se do Boga ne može doći običnim ljudskim umovanjem, niti bilo kakvim filozofskim promišljanjima jer Bog nadilazi ljudski um. Bog nam se objavio u konkretnom čovjeku, Isus Kristu, točnije u njegovom križu. Prema tome, ne trebamo tražiti druge putove za spoznaju Boga. Bog nam se otkriva u križu Isusa Krista. Samim time, Isus Krist je jedini put do Boga i samo njegovim posredstvom možemo postići spasenje. Bog je mogao odabrati i neke druge putove kojima bi nam se objavio, međutim On slobodno izabire križ – mjesto patnje za svoju objavu. Prema tome, Boga najlakše možemo susresti kroz ljudsku patnju, pa i vlastitu patnju. Luther smatra da čovjek koji želi razumski spoznati

²⁵ Domagoj Runje, „Nekoliko misli o sola scriptura prigodom 500. obljetnice početka reformacije, *Služba Božja*, br. 1 (2018.): str. 60.

²⁶ <https://www.novizivot.net/tko-su-dakle-ti-protestanti/> (7. srpnja 2021.)

²⁷ Lidija Matošević, „Crux sola est nostra theologia – Isus iz Nazareta u reformacijskoj teologiji Martina Luthera“, *Nova prisutnost*, br. 1 (2014.): str. 55.

Boga zapravo odbacuje spasenje po Isusu Kristu i postaje nevjernik. Dalje, smatra da je za spasenje dovoljno vjerovati u Isusa Krista i živjeti po njegovom uzoru, a za to nam ne treba nikakvo filozofsko razmišljanje. Luther se dugo mučio oko pitanja spasenja te je preko tog razmišljanja o spasenju, kao cilju svakog čovjeka, došao do teologije križa. Teologija križa predstavlja jedini mogući put spasenja.

U duhu teologije križa on nastavlja i govor o Blaženoj Djevici Mariji. Iako mariologija nije bila jedna od glavnih tema protestantske reformacije, niti je zauzimala neko važno mjesto u Lutherovom nauku, ipak se na nju treba osvrnuti. Iako se na prvi pogled čini kako se Luther nije posebno bavio mariologijom, ipak treba istaknuti kako je on napisao nekoliko značajnih djela o Mariji, od kojih posebno mjesto zauzima njegov komentar *Magnificata*, o čemu ćemo više u idućem naslovu. Što se tiče marijanskih dogmi, Luther se i tu vodi načelom *Sola Scriptura*. Naime, on priznaje prve dvije dogme o Blaženoj Djevici Mariji, Bogomajčinstvo i trajno djevičanstvo jer za te dvije dogme pronalazi temelje u evanđeljima. Za druge dvije dogme on ne pronalazi temelje u Svetom pismu, ali ne zabranjuje vjernicima vjerovati u njih. „Kad je riječ o Marijinu bezgrješnom začecu Luther, smatrajući da nema jasno uporište u Svetome pismu, smatra kako je Marija začeta i rođena poput svih ljudi, tj. da je začeta u istočnom grijehu, ali je očišćena i otkupljena od njega.“²⁸ O Marijinom uznesenju na nebo Luther ništa ne govori jer se to ne spominje u evanđeljima.

Što se tiče Lutherovog odnosa prema katoličkom nauku po pitanjima Blažene Djevice Marije, on kritizira katoličko prenamaganje Marije. Smatra kako katolici često znaju stavljati Mariju na mjesto Krista, što je krivo. U tom vremenu, katolici su često znali Mariju nazivati posrednicom, što je posebno smetalo Lutheru. Vodeći se načelom *Solus Christus*, on smatra da je jedini posrednik Isus Krist te da Marija nikako ne može biti posrednica. „Na pitanje: mogu li se Mariji upućivati molitve? kod Luthera nalazimo različite odgovore u dva razdoblja njegova života. U prvom, predreformatorskom (1517. – 1522.), on dopušta neke oblike molitava upućenih Mariji, da bi ih u drugom razdoblju, reformatorskom (1523. – 1546.), posve zabranio. (...) Luther smatra kako Marija i sveteći mole za nas, putnike, te da možemo od njih to i

²⁸ Mladen Parlov, „Blažena Djevica Marija u misli Martina Luthera“, *Služba Božja*, br. 1 (2018.): str. 49.

tražiti, ali i ništa više od toga.²⁹ U skladu s tim, Marija sluša naše molitve i moli s nama i za nas, ali ona ne može uslišiti te molitve. To pripada samo i jedino Kristu. Zbog toga Luther odbacuje različite marijanske pobožnosti. „Časteći Mariju, časti se zapravo Božja milost u njoj. Marija ne može biti samostalni objekt vjerničkog štovanja koji bi je odvojio od Boga i onoga što je Bog u njoj izveo. Dakle, nije dopušteno nešto graditi na Mariji tako da se oduzima Kristu, jer bi to značilo obezvrijediti Kristove patnje i zasluge. Drugim riječima, na liniji onoga što o Mariji nalazi u Novome zavjetu Luther priznaje kako Mariji treba iskazati čast, prema njezinim vlastitim riječima (Lk 1,48), ali izbjegavajući dvije opasnosti: umanjeње Kristova lika i uloge te padanje u idolatriju.“³⁰ Ipak, Luther priznaje Mariji aktivno sudjelovanje u Kristovom spasenjskom djelu. Međutim, naglasak se uvijek stavlja na Božju milost, a ne na Marijinu osobu jer Marija ničim nije zaslužila postati Majkom Božjom, nego joj se Bog smilovao i dodijelio joj tu ulogu. Za Luthera je Marija uzor kršćanskog življenja jer je bez razmišljanja povjerovala Bogu i živjela vjeru do kraja.³¹

1.4. Lutherov komentar: Magnificat – Veliča

Magnificat – Veliča predstavlja Marijin hvalospjev Bogu, a nalazimo ga odmah u prvom poglavlju Lukina evanđelja, točnije u Lk 1,46-55. Ovaj Marijin hvalospjev svojom strukturom podsjeća na starozavjetne psalme, a najviše se može povezati sa Aninim hvalospjevom iz 1 Sam 2,1-10 i najvjerojatnije je nastao u krugu Jahvinih siromaha, ali Luka ga je upotrijebio za Mariju jer se s njom može najbolje povezati.³² Hvalospjev je pun radosti i osjećaja zahvalnosti prema Bogu. Marija zahvaljuje Bogu što joj se smilovao. Osim Marijinog osjećaja zahvalnosti, u hvalospjevu pronalazimo i prisjećanja na neke događaje iz Izraelove prošlosti u kojima su osjetili Božju snagu i pomoć. Prema tome, možemo izdvojiti dvije glavne teme Marijinog hvalospjeva: Božja briga o siromasima i ispunjenje obećanja danog Izraelu.³³

²⁹ *Isto*, str. 52.

³⁰ *Isto*, str. 53.

³¹ Usp. *Isto*, str. 50.

³² Usp. Ivan Macut – Dinko Aračić, *Martin Luther. Magnificat – Veliča*, Služba Božja, Split, 2019., str. 13.

³³ Usp. Bonaventura Duda, „Veliča – hvalospjev Djevice Bogorodice (Egzegetske bilješke uz Lk 1,46-55“, *Bogoslovska smotra*, br.1 (1966.): str. 26.

„Za *Luthera Magnificat* je neka vrsta Marijina evanđelja.“³⁴ No, bitno je istaknuti okolnosti u kojima je nastao. Iako na prvi pogled izgleda kao da se Luther nije previše zanimao za pitanje Blažene Djevice Marije, ipak iz njegove biografije možemo uočiti njegovu povezanost sa marijanskim pobožnostima, već od ranog djetinjstva, a to se posebno očitovalo nakon njegovog ulaska u samostan. Zbog toga ne čudi što se odlučio napisati ovo djelo posvećeno upravo Blaženoj Djevici Mariji. „*Komentar Marijina hvalospjeva* nastao je u dva vremenska odsjeka. Započeo ga je u prosincu 1520. godine, tj. pet mjeseci nakon objave Papine bule izopćenja. Tumačenje je morao prekinuti zbog puta u Worms. Tek u tajnom skrovištu u Wartburgu mogao je završiti započeti posao 1521. godine. Javnost je oduševljeno primila Lutherov *Komentar*, koji je tiskom objelodanjen početkom rujna 1521. godine, a u studenome je već bio poznat i raširen.“³⁵ On piše *Komentar* u zaista burnom razdoblju svog života. Naime, nakon objavljivanja teza i javnog spaljivanja papine bule, znao je da ga uskoro čeka izopćenje iz Crkve i osuda od strane mnogih. U tim teškim trenutcima svog života, jedini izlaz i utjehu pronalazi u Mariji. Lutherov *Komentar* izvorno je pisan na njemačkom jeziku te ga on tumači u duhu teologije križa. *Komentar* govori o Božjim djelima koja je učinio Mariji. Prema tome, Bog je u središtu pozornosti, a ne Marija. Marija tu ima sporednu ulogu jer nije ničim zaslužila postati Majkom Božjom, nego joj se Bog smilovao i odabrao upravo nju za tu ulogu. Prema tome, prvenstvo pripada Bogu. „Za *Luthera* vrijedi načelo: časteći Mariju, časti se, zapravo, Božja milost u njoj.“³⁶ U *Komentar*u Luther cijelo vrijeme stavlja naglasak na Božju milost u odnosu na ljudsku nedostojnost. Također, u *Komentar*u nalazimo mnoštvo citata iz Svetog pisma.

„*Komentar* je posvećen mladom knezu Johann-Friedrichu, koji se zauzeo kod svog strica Friedricha III. Saskog da se postupak protiv Luthera vodi u Njemačkoj, a ne u Rimu. Budući da mu je stric bio bez izravna potomka, mladi knez (17 g.) trebao ga je naslijediti. Kao „ljubitelj Svetoga pisma“ molio je Luthera da mu, on teolog i duhovnik, dade praktične savjete za ponašanje i vladanje.“³⁷ Lutheru se činilo najbolje staviti mu za uzor Mariju te se odlučuje napisati mu ovaj *Komentar*. Marija, kao uzor svakom kršćaninu, trebala bi biti uzor i vladaru. Ovo Lutherovo djelo je toliko posebno da je

³⁴ Ivan Macut – Dinko Aračić, *Martin Luther. Magnificat – Veliča*, str. 5

³⁵ *Isto*, str. 15.

³⁶ Ivan Macut – Dinko Aračić, *Martin Luther. Ispovijest vjere*, Služba Božja, Split, 2021., str. 62.

³⁷ Ivan Macut – Dinko Aračić, *Martin Luther. Magnificat – Veliča*, str. 17-18.

papa Leon X. (papa koji ga je izopćio iz Crkve) kada ga je prvi put pročitao, a nije znao tko ga je napisao, izjavio: „Blagoslovljena ruka koja je ovo napisala.“³⁸

„Komentar se sastoji od posvete, uvoda, glavnog dijela, zaključka i prijevoda Salomonove molitve na kraju. (...) S obzirom na sadržaj, hvalospjev se može podijeliti na dva dijela. U prvom dijelu Marija veliča Boga zbog darova koje je primila, a u drugome veliča Božja djela koja je Bog izveo u povijesti.“³⁹ Luther je toliko bio zaokupljen Marijom, samo zbog njezine vjere. On se ne bavi previše ni marijanskim dogmama, ni Marijinom ulogom, nego naglasak stavlja upravo na Marijinu vjeru. On time želi istaknuti kako bi Marija trebala biti uzor svim vjernicima.

U svom Komentaru Luther objašnjava doslovno svaku riječ Marijina hvalospjeva. Sada ćemo ukratko izložiti glavne misli u svim dijelovima njegovog Komentara.⁴⁰

Predgovor i uvod – u predgovoru Luther želi istaknuti kako Marija izriče hvalospjev iz vlastitog iskustva te posebno naglašava ulogu Duha Svetoga bez kojega ne bi razumjela Božji plan s njom. Također, želi istaknuti kako je Marija nezasluženo dobila ulogu Majke Božje. Ona je bila obična siromašna djevojka koja se ničim nije isticala. Sigurno je bilo drugih djevojaka koje su se puno više isticale i imale su bolji položaj u društvu od nje. Međutim, Bog bira upravo nju. U tome se očituje Božja briga za potlačene i siromašne te možemo vidjeti kako Bog njih ne zaboravlja. U prvi plan Luther stavlja Božju milost, a ne Marijine zasluge.

„*Duša moja veliča Boga, Gospodina.*“ – Luther ovdje svraća pozornost na riječ „duša moja“. Marija je umjesto toga mogla reći „Ja“. Međutim ona ipak koristi riječ „duša moja“. On smatra da to nije slučajno, nego ona time želi poručiti kako cijelim svojim bićem hvali Boga jer „u Svetom pismu duša se često shvaća kao život“.⁴¹ Luther govori da se čovjek sastoji od duha, duše i tijela te tumači te pojmove. Tu se poziva na Prvu poslanicu Solunjanima. Riječju „veličati“ Marija želi istaknuti Božja djela koja joj je učinio bez njezinih zasluga.

³⁸ Usp. *Isto*, str. 5.

³⁹ *Isto*, str. 19.

⁴⁰ Korišten prijevod iz: Ivan Macut – Dinko Aračić, *Martin Luther. Magnificat – Veliča*, Služba Božja, Split, 2019., str. 49-118.

⁴¹ Ivan Macut – Dinko Aračić, *Martin Luther. Magnificat – Veliča*, str. 54.

„*I duh moj se raduje u Bogu, mojemu Spasitelju.*“ – Luther ovdje definira duh kao „sposobnost koja pomoću vjere shvaća neshvatljive stvari.“⁴² On želi naglasiti Marijinu veličinu jer je ona u cijelosti povjerovala Bogu, iako ga nije vidjela. Ona ne vidi Boga, ali ga prepoznaje po vjeri. On stavlja Mariju za primjer kako pravilno slaviti Boga jer ona ne slavi Boga zbog nekakve svoje koristi, nego zbog njegove dobrote i milosti. Marija, jer je povjerovala Bogu, može ga nazvati svojim Spasiteljem.

„*Jer je pogledao neznatnost svoje službenice. Zato će me svi potomci dovijeka slaviti blaženom.*“ - u latinskoj verziji Magnificata stoji riječ „humilitas“. Luther upozorava kako mnogi tu riječ krivo prevode te joj pridaju značenje „poniznost“. To bi onda značilo da Marija sama sebe naziva poniznom, odnosno da se hvali svojom poniznošću, što je potpuno krivo. Zbog toga Luther tu riječ prevodi sa „prezreno“ ili „neznatno“. On time želi istaknuti Marijinu nedostojnost u odnosu prema Bogu. Tvrdi da je Marija hvalila Boga, zbog njegove milosti, a nipošto sebe jer je bila svjesna svoje neznatnosti. Dapače, sebe je prezirala jer se naziva neznatnom službenicom. Luther želi staviti naglasak na riječ „pogledao“ u odnosu na riječ „neznatnost“. Tu dolazi do izražaja Božja milost. Božji pogled predstavlja prvo i najveće djelo prema njoj. Tim pogledom je sve počelo. „Naime, svaki put kad Bog upravi svoj pogled prema nekome, tada od Boga dolazi milost i spasenje, iz čega nastaju svi darovi i djela.“⁴³ Zbog toga Marija kaže da će je od tog trenutka svi zvati blaženom. Luther naglašava da se preko čašćenja Marije zapravo časti Boga i njegovu milost. Prema tome, Mariju treba staviti ispod Boga, a ne iznad Boga, kako neki čine i Luther im to zamjera.

„*Jer mi je učinio velike stvari, on koji je svemoćan, i sveto je ime njegovo.*“ – ovdje Marija zahvaljuje Bogu jer joj je učinio velika djela. Tu se nastavlja njezina zahvala iz prethodnog retka gdje veliča Boga zbog toga što joj se smilovao i svoj pogled svratio na nju. Marija Boga naziva Svemoćnim, čime želi istaknuti njegovu snagu i moć, u odnosu na ostala stvorenja. Taj izraz se koristi jedino za Boga. Izraz „sveto je ime njegovo“ Luther tumači na način da je sveto samo ono što pripada Bogu te da ga nitko ne smije prisvajati ili obeščastiti. Samo Bogu treba iskazivati čast.

⁴² Isto, str. 60.

⁴³ Isto, str. 74.

„I njegovo milosrđe traje od jednog pokoljenja do drugoga prema onima, koji ga se boje.“ – u tumačenju ovog retka Luther se poziva na Izl 20,5 te kaže kako možemo spoznati Boga jedino po njegovim djelima. On nabraja šest Božjih djela te ih tumači.

- *Prvo Božje djelo: milosrđe* - Luther se ovdje poziva na 50. redak. On tvrdi kako čovjek treba biti otvoren Božjem djelovanju i oslušivati njegovu volju. Tu on predbacuje Židovima kako su bili često neposlušni Bogu i radili po svojoj volji te su se time zatvarali pred Božjim milosrđem. Bog je milosrdan prema svima koji se odriču svojih želja i slušaju Božje zahtjeve.
- *Drugo Božje djelo: uništavanje duhovne oholosti* - U ovom dijelu Luther se poziva na 51. redak te ga tumači. Ovo Božje djelo Luther tumači na način da kaže kako Bog djeluje preko stvorenja. Bog je milosrdan prema onima koji ga se boje, a suprotstavlja se oholima. Pod oholima smatra one koji misle da svojom snagom mogu sve, da im ne treba Božja pomoć.
- *Treće Božje djelo: ponižavanje oholih* – U ovom dijelu tumači 52. redak te se nadovezuje na prethodno Božje djelo. Luther kaže kako Bog uništava mudre i učene, silne i velike, zbog njihove oholosti preko koje oni ponizuju druge ljude.
- *Četvrto Božje djelo: uzvisivanje neznatnih* – Luther tvrdi da „neznatni ovdje ne označavaju ponizne, nego one koje svijet drži neuglednima i sasvim ništavnima.“⁴⁴ Ovo Božje djelo posebno se očitovalo na Mariji, o čemu smo prethodno govorili.
- *Peto i šesto Božje djelo* – U ovom dijelu Luther tumači 53.-55. redak te sažima sve što je do sada rekao. Kaže da je najveća opasnost za čovjeka njegova nevjera jer se time zatvara pred Božjom milošću. Ističe kako je Bog izabrao Izraela bez njegovih zasluga, ali taj isti Izrael ga je iznevjerio. Luther posebno ističe primjer Abrahama kojemu je Bog obećao brojno potomstvo zbog njegove vjere. Iz njegovog potomstva rodio se i Spasitelj svijeta. Ipak, za Luthera je najvažnije Božje djelo to što je Sin Božji postao čovjekom.⁴⁵

⁴⁴ Isto, str. 102.

⁴⁵ Usp. Ivan Macut – Dinko Aračić, *Martin Luther. Ispovijest vjere*, str. 60.

2. MARIOLOGIJA U PRAVOSLAVNOM UČENJU

U ovom dijelu rada sažeto ćemo analizirati mjesto i ulogu Marije u učenju i pobožnosti istočnih kršćana i ukazati na dodirne točke s katoličkom mariologijom u ekumenskom ključu.

2.1. Marija u pravoslavnoj teologiji

Blažena Djevica Marija zauzima važno mjesto u pravoslavnoj teologiji i liturgiji. Međutim, u pravoslavlju nemamo razvijenu mariologiju kao teološku disciplinu, kao što je to slučaj kod katolika, niti možemo naći crkvene dokumente koji govore o njoj. Istočni kršćani govore o Mariji povezuju s drugim teološkim temama, a ne govore o njoj zasebno. Govor o Mariji u pravoslavlju temelji se najviše na evanđeljima i apokrifnim spisima (s posebnim naglaskom na Jakovljevo protoevanđelje). Međutim, vrlo važnu ulogu imaju i spisi svetih otaca.⁴⁶ „Kad je mariološki nauk u pitanju, Pravoslavna crkva je više oslonjena na evanđelista Ivana, a Katolička crkva više na Luku.“⁴⁷

Pravoslavci priznaju prvih sedam crkvenih sabora, pa time priznaju i nauk koji je na njima donesen. Prema tome, priznaju i neke marijanske dogme. Oni priznaju prve dvije dogme (Bogorodica i vazda Djevica) jer za njih mogu naći temelje u evanđeljima. Druge dvije dogme (bezgrješno začeće i uznesenje na nebo) služeno ne priznaju jer o njima ništa ne mogu naći u evanđeljima, ali one ipak postoje u liturgiji. Kako bi ovo razumjeli, najprije moramo razjasniti pravoslavno gledanje na dogme. Naime, oni smatraju kako nije potrebno donositi dogme sve dok neko crkveno učenje nije došlo u opasnost od krivovjerja. Tek ako nekom crkvenom učenju prijeti krivovjerje onda se donosi dogma. Prvim dvjema dogmama je prijetilo krivovjerje i zbog toga su one donesene. Drugim dvjema dogmama nije prijetilo krivovjerje, nego su donesene kako bi se i službeno potvrdilo ono što se od davnina vjeruje. Zbog toga pravoslavci smatraju da te druge dvije dogme nije trebalo ni donositi. Kako bi nešto postalo dogmom kod pravoslavaca, dovoljno je da se to ukorijeni u liturgiju. Samim time postane dogma. To se dogodilo i sa druge dvije marijanske dogme. Smatramo da se kod pravoslavnog

⁴⁶ Usp. Mladen Parlov, *Marija u otajstvu Krista i Crkve*, Crkva u svijetu, Split, 2018., str. 138.

⁴⁷ Niko Ikić, *Kompendij katoličke pneumatologije, mariologije i eshatologije*, Katolički bogoslovni fakultet Sarajevo, 2011., str. 165.

nepriznavanja bezgrješnog začeca i uznesenja Marijina ne radi toliko o tome što za to ne možemo naći temelje u evanđeljima jer su se one svakako ukorijenile u liturgiju, nego se više radi o pitanju papina primata i nezabludivosti. Pravoslavci ne priznaju te dvije dogme o papi, pa vrlo vjerojatno zbog toga ne žele priznati ni ove dvije marijanske dogme jer ih je proglasio papa nekoliko stoljeća nakon raskola.

Pravoslavci Mariju najčešće oslovljavaju sa tri imena: Bogorodica (*Theotokos*), vazda Djevica (*Aeiparthenos*) i sva sveta (*Panaghia*).⁴⁸ Međutim, to nisu sva imena kojima oni nazivaju Mariju, postoji još mnoštvo imena, ali ovo su tri najčešća.

2.2. Marija u pravoslavnoj liturgiji

Blažena djevica Marija u pravoslavnoj liturgiji zauzima važno mjesto. Tako možemo naći brojne pjesme i himne posvećene upravo Mariji. Osim toga, u pravoslavnoj liturgiji posebno se slavi dvanaest velikih blagdana, od kojih se tri izravno odnose na Mariju, a tri neizravno. Neki od tih blagdana su marijanski blagdani, a neki su kristološki, ali uključuju i Mariju preko njezinog sudjelovanja u Kristovom djelovanju. Marijanski blagdani u pravoslavlju su: Rođenje Majke Božje (8. rujna), Prikazanje u Hramu (21. studenoga) i Usnuće Marijino (15. kolovoza). Ostali blagdani koji uključuju Marijinu ulogu su: Navještaj (25. ožujka), Božić (25. prosinca), Prikazanje Isusa u Hramu (2. veljače). Mariju se posebno časti u mjesecu kolovozu, pa je prema tome najveći marijanski blagdan Marijino usnuće (15. kolovoza).⁴⁹ Osim toga, Mariju se posebno časti i preko svetih tajni⁵⁰ te preko ikona, o čemu ćemo ukratko reći u sljedećim naslovima.

2.2.1. Bogorodica u obredima svetih tajni

Tajne krštenja i miropomazanja (potvrde) – poznato je da se u bizantskom obredu sva tri sakramenta kršćanske inicijacije dijele odjednom. Zbog toga i ovdje o njima govorimo pod istim naslovom. Prvi dio Trebnika pod naslovom „Redosljed

⁴⁸ Usp. Ivan Macut, *Istočna teologija. Izabrana pitanja*, Služba Božja, Split, 2021., str. 61.

⁴⁹ Usp. *Isto*, str. 63-64.

⁵⁰ Kada kažemo „svete tajne“ mislimo na sakramente u pravoslavlju. Ono što katolici nazivaju sakramentima, to pravoslavci nazivaju svetim tajnama, a zapravo se misli na isto.

krštenja i krizme“ ima sedam poglavlja, od kojih prvo nosi naziv „Molitve za prvi dan pošto žena rodi dijete“ gdje se u tri molitve spominje i Bogorodica. U prvoj se moli za iscjeljenje majke i očuvanje majke i djeteta od svakoga zla, sve po zagovoru Blažene Djevice Marije. Na početku druge molitve podsjeća se na događaj Isusova rođenja od Bogorodice. Na kraju treće molitve moli se oproštenje po zagovoru Blažene Djevice Marije. Također, u drugom, trećem, četvrtom i petom poglavlju moli se za Marijin zagovor. Posebno se ističe drugo poglavlje gdje se kod davanja imena djetetu moli pred ikonom Bogorodice. Obred krštenja i miropomazanja nalazi se tek u šestom poglavlju. U samom obredu rijetko nalazimo spomen Bogorodice. Nakon krštenja osam dana vrše se određeni obredi (omivanje, oblačenje i postrig vlasi) u kojima također ne nalazimo spomen Bogorodice.⁵¹

Tajna ispovijedi – nakon ispovijedi ispovjednik vodi pokajnika pred ikonu Isusa Krista gdje on moli određene molitve, među kojima je jedna posvećena Mariji. Osim toga, jedna od molitava je i Nicejsko-carigradsko vjerovanje, koje spominje i Blaženu Djevicu Mariju. Sami obred se zaključuje marijanskim himnom „Dostojno jest“.⁵²

Tajne vjenčanja i rukopoloženja (svetog reda) – Predrag Belić u svom članku „Kult Bogorodice u bizantskom obredu (VII)“ (kojega slijedimo u ovom izlaganju o svetim tajnama) povezuje ova dva sakramenta jer se u glavnom dijelu oba sakramenta pjeva isti Bogorodičin himan. Kod obreda vjenčanja u tri molitve nalazimo neizravno spominjanje Bogorodice. Također, na samom završetku obreda svećenik povjerava mladence molitvama Bogorodice. Osim toga, prije obreda vjenčanja vrši se obred zaruka, ali u njemu se ne nalaze molitve posvećene Bogorodici.⁵³

Tajna saborovanja ili jeleosvećenja (bolesničkog pomazanja) – u obredu ovog sakramenta najčešće nalazimo zazivanje Bogorodice. U središnjem dijelu obreda uz ostale svece spominje se i Bogorodica, i to odmah na prvom mjestu. Na samom kraju obreda također se moli Bogorodicu za brzu pomoć. Kod obreda pričesti bolesnika također se spominje posredovanje Blažene Djevice Marije. Osim toga, u obredniku se

⁵¹ Usp. Predrag Belić, „Kult Bogorodice u bizantskom obredu (VII)“, *Služba Božja*, br. 3-4 (1982.): str. 240-241.

⁵² Usp. *Isto*, str. 241.

⁵³ Usp. *Isto*, str. 241-243.

nalazi i „molitveni kanon presvetoj Bogorodici za umirućega koji ne može govoriti“ koji sadrži pjesme Bogorodici, a svaka pjesma sastoji se od šest kitica.⁵⁴

Možemo zaključiti kako je štovanje Blažene Djevice Marije u pravoslavnoj liturgiji dosta naglašeno. Kao što smo mogli vidjeti, u obredu svih svetih tajni nalazimo spomen Bogorodice jer je ona preko Kristovog utjelovljenja postala značajna za naše spasenje.⁵⁵

2.2.2. Prikaz Bogorodice na ikonama

Ikona je „slika Krista, Bogorodice, svetaca i drugih nebesnika naslikana na drvetu, zidu ili drugom pogodnom materijalu i služi za bogoslužno-molitvenu upotrebu.“⁵⁶ Za razliku od katoličkog gledanja na ikone kao obične slike svetaca, pravoslavci ikone doživljavaju na sasvim drugačiji način. U pravoslavlju ikone imaju dosta važno mjesto u liturgiji. One nisu samo obični prikazi svetaca, nego se smatraju sakramentalima i imaju duboko dogmatsko i teološko značenje.

Kada govorimo o počecima ikona, ne možemo ih povezati sa počecima kršćanske umjetnosti općenito. Ikone su se najvjerojatnije počele pojavljivati tek od 4. stoljeća na sirijsko-palestinskom području. No, te najstarije ikone su uglavnom uništene zbog ikonoklazma. Nastanak bizantske ikonografije možemo promotriti kroz tri razdoblja. Prvo razdoblje (od 4. stoljeća do 843. godine) naziva se justinijansko razdoblje. Drugo razdoblje (od 843. godine do 1204. godine) predstavlja vrhunac bizantske ikonografije. Treće razdoblje (14. stoljeće) označava drugo buđenje. Prva škola pisanja ikona nastala je u Carigradu, ali kasnije su se počele razvijati i druge škole. Najčešće teme koje se prikazuju na ikonama su: Sveto Trojstvo, Isus Krist i Bogorodica. Međutim, tu možemo još naći prikaze anđela i svetaca te prikaze prizora Starog i Novog zavjeta.⁵⁷ No, mi ćemo se u ovom izlaganju posebno osvrnuti na prikaze Bogorodice.

⁵⁴ Usp. *Isto*, str. 243-249.

⁵⁵ Više o svetim tajnama u pravoslavlju vidjeti u: Ante Mateljan, *Svete tajne*, Crkva u svijetu, Split, 2020.

⁵⁶ Tonka Odošić, „Teološko iščitavanje ikone u pravoslavnoj liturgiji“, *Služba Božja*, br. 3 (2007.): str. 278.

⁵⁷ Usp. Ivan Macut, *Istočna teologija. Izabrana pitanja*, str. 120-123.

Postoji jedna legenda koja govori o nastanku prvih ikona s prikazom Bogorodice, koje su postale model svim kasnijim ikonama. Prema toj legendi anđeo Gabrijel je dao evanđelistu Luki (koji je bio i slikar) tri drveta i rekao mu da na njima naslika Bogorodicu. Na prvom drvetu naslikao je Bogorodicu u molitvi. Na drugom drvetu naslikao je Bogorodicu s Isusom, koji se nalazio s njezine lijeve strane. Na trećem drvetu naslikao je Bogorodicu koja u naručju, na svojoj desnoj strani, drži svoga Sina Isusa. Prve dvije ikone nisu se posebno svidjele Mariji jer je na njima sama. Tek treća ikona joj se svidjela jer je na njoj prikazana sa svojim Sinom Isusom.⁵⁸

Kao što smo već rekli, uz Sveto Trojstvo i Isusa Krista, Bogorodica je najprikazivaniji lik na ikonama. Međutim, i preko samih ikona se želi poručiti kako ona nije božica, nego obična žena. To možemo najbolje vidjeti preko boja na ikonama. Naime, u pravoslavlju postoje točno određena pravila kojih se treba pridržavati pri izradi ikona. Tako, postoji i tzv. kanon boja. U tom kanonu boja crvena boja označava božanstvo, a plava čovještvo. Zbog toga se Krista uvijek prikazuje u crvenoj donjoj haljini i sa plavim plaštem preko nje. To bi značilo da Krist ima i božanske i ljudske karakteristike, odnosno da je on utjelovljeni Bog. Za razliku od Krista, Bogorodicu se prikazuje obrnuto. Kod prikaza Bogorodice njezina donja haljina je plave boje, a plašt preko haljine je crvene boje. To bi značilo kako je Marija ipak samo čovjek, ali je i od Boga primila milost da postane Majka njegovog Sina.⁵⁹

Ikone se nalaze na ikonostasu. Ikonostas je pregrada koja odvaja oltar od ostatka crkve (ima istu funkciju kao oltarna pregrada u katoličkim crkvama). Na njemu nalazimo troja vrata: srednja (koja se nazivaju i carska) te dvoja bočna vrata (koja se još nazivaju đakonska ili anđeoska). Osim toga, na ikonostasu nalazimo pet redova, a to su: prvi ili lokalni red, drugi ili red deisis, treći ili svečani red, četvrti ili proročki red i peti red ili red patrijarha. Prikaz Bogorodice se nalazi u prva dva reda, a negdje i u trećem redu. Na samom završetku ikonostasa nalazi se ikona Kristovog raspeća s ikonama Bogorodice i Ivana evanđelista ispod križa.⁶⁰

⁵⁸ Usp. *Isto*, str. 125.

⁵⁹ Usp. Predrag Belić, „Kult Bogorodice u bizantskom obredu (VII), *Služba Božja*, br. 3-4 (1982.): str. 116.

⁶⁰ Usp. Ivan Macut, *Istočna teologija. Izabrana pitanja*, str. 134-135.

3. KATOLIČKI NAUK O MARIJI U EKUMENSKOJ PERSPEKTIVI

U ovom dijelu rada želimo se podsjetiti na četiri katoličke dogme o Mariji i na katoličko ekumensko otvaranje na Drugom vatikanskom saboru koje je imalo odlučujuću ulogu da se razjedinjeni kršćani međusobno zbliže i kada je riječ o mariologiji.

3.1. Marijanske dogme

Katolička Crkva proglasila je četiri marijanske dogme: Bogorodica, vazda Djevica, bezgrješno začeta i na nebo uznesena.

3.1.1. Marija Bogorodica (grč. *Theotokos*)

„Marija Bogorodica temeljna je marijanska dogma.“⁶¹ Proglašena je 431. godine na Efeškom saboru. Već u evanđeljima nalazimo mnoštvo mjesta na kojima se Mariju oslovljava kao Isusovu majku. Međutim, nikada nije dovedeno u pitanje Marijino majčinstvo u odnosu na Isusa Krista kao čovjeka, nego se postavljalo pitanje u kakvom je ona odnosu s Isusom Kristom kao Bogom. Na tom tragu se događa Nestorijevo osporavanje naslova Bogorodica. Kako bi bolje razumjeli u kojem kontekstu je nastala ova dogma, najprije ćemo reći nekoliko riječi o samom Efeškom saboru i razlogu njegova sazivanja.

Efeški sabor treći je po redu crkveni sabor. Održan je u gradu Efezu (Mala Azija) 431. godine, a sazvaio ga je car Teodozije II. kako bi riješio pitanje nestorijanizma. Na ovom saboru vodile su se rasprave između antiohijske i aleksandrijske teološke škole. Nestorije (po kome je nestorijanizam i dobio ime), predstavnik antiohijske teološke škole naučavao je kako u Isusu Kristu postoje dvije osobe i dvije naravi (božanska i ljudska), s tim da je prenaglašavao ljudsku osobu Isusa Krista. On je na neki način odvajao Isusa čovjeka od Isusa Boga. Prema tome, on smatra da Marija može biti majka čovjeka Isusa, ali ne i Boga Isusa jer Bog ne može imati majku, niti jedna žena može roditi Boga. Kako je u tom vremenu pojam

⁶¹ Mladen Parlov, *Marija u otajstvu Krista i Crkve*, str. 44.

Bogorodica (grč. *Theotokos*) bio dosta ukorijenjen, on je predlagao da se taj pojam zamijeni pojmom Kristorodica (grč. *Christothokos*) ili pojmom čovjekorodica (grč. *anroptothokos*). Naravno, taj njegov nauk je osuđen. Na suprotnoj strani od Nestorija, kao predstavnik aleksandrijske teološke škole, našao se Ćiril Aleksandrijski. On je naučavao da u Kristu postoje dvije naravi (božanska i ljudska) koje su sjedinjene preko hipostatskog sjedinjenja, pa je Isus Krist istovremeno i pravi Bog i pravi čovjek. Drugim riječima, u jednoj osobi Isusa Krista postoje dvije naravi koje su u potpunosti sjedinjene i nepomiješane. Efeški sabor prihvatio je ovaj Ćirilov nauk i osudio je Nestorija te ga proglasio heretikom i otpadnikom od Crkve.

Iako Efeški sabor nije imao za prvotni cilj baviti se pitanjem Marije, nego kristološkim pitanjima, ipak je on značajan i za mariologiju jer je na tom saboru donesena prva marijanska dogma. Već od davnina Mariju se nazivalo Bogorodicom i štovalo ju se kao takvu. Prema tome, ovaj sabor nije ništa novo donio niti zaključio vezano uz Mariju, nego samo službeno potvrdio da je istinito ono što se od davnina vjeruje, kako se to ne bi više dovodilo u pitanje.

3.1.2. Marija - vazda Djeвица

Na svakoj svetoj misi dok molimo Nicejsko-carigradsko vjerovanje (nastalo u 4. stoljeću) ispovijedamo da je Isus Krist *radi nas i našega spasenja sišao s nebesa i utjelovio se po Duhu Svetom od Marije Djevice: i postao čovjekom*. Iz ovog retka možemo zaključiti kako je Crkva već od prvih stoljeća priznavala Mariji trajno djevičanstvo.

Kršćani prvih stoljeća za Mariju su koristili grčki izraz „aeiparthenos“, što znači vazda Djeвица. Na taj izraz nailazimo i u drugom simbolu vjere svetog Epifanija iz 374. godine. Također, nauk o Mariji kao vazda djevici potvrđen je od Drugog carigradskog koncila (553. godine), Četvrtog Lateranskog koncila (1215. godine) i od Drugog Lionskog koncila (1274. godine).⁶²

Slobodno možemo reći kako je ova marijanska dogma budila najviše rasprava jer je teško shvatljiva. Oni koji su osporavali ovu dogmu tvrdili su kako Marija, kao

⁶² Usp. <https://ika.hkm.hr/novosti/marija-vazda-djeвица-aeiparthenos/> (13. srpnja 2021.)

obična žena, nakon poroda nije mogla ostati djevica, jer je to prirodno nemoguće. Također, tvrdili su kako se na više mjesta u Svetom pismu spominju Isusova braća i sestre, što bi značilo da Marija nije živjela trajno djevičanstvo jer je imala još djece nakon Isusa. No, nisu razumjeli činjenicu kako su se u semitskom načinu razmišljanja svi bliži rođaci nazivali braćom i sestrama. Prema tome, možemo zaključiti kako se u tim tekstovima ne radi o stvarnoj Isusovoj braći i sestrama, nego o njegovim bližim rođacima. Kako bi se demantirala takva mišljenja, priznata je ova dogma.

„Govor o Mariji vazda Djevici, teologija redovito izlaže u tri dijela: Marija je djevica prije začeća i rađanja; Marija je djevica u porodu; Marija je djevica poslije poroda. Istina Marijina djevičanstva prije začeća i rađanja posvjedočena je u evanđeljima. Štoviše Marijin odgovor anđelu: *Kako će to biti kad ja muža ne poznajem* (Lk 1,34), crkvena je tradicija i na Zapadu (Augustin) i na Istoku (Grgur Nisenski) protumačila kao Marijinu odluku da živi u trajnom djevičanstvu.“⁶³ Isusovo začeće je posebno jer je to jedino djevičansko začeće, tj. u njemu nije sudjelovao muškarac, nego se dogodilo čudesnim Božjim zahvatom. Isusovo začeće očito je trebalo biti djevičansko te se tako razlikovati od začeća svih ostalih ljudi, jer On nije samo čovjek, nego Bogočovjek i Spasitelj svijeta.

3.1.3. Bezgrješno začeće Marijino

Ova marijanska dogma proglašena je tek 1854. godine, iako se još od prvih stoljeća Mariju štuje kao bezgrješno začetu, a ta se praksa ukorijenila i u samu liturgiju. 8. prosinca 1854. godine papa Pio IX. bulom *Ineffabilis Deus* proglasio je ovu dogmu riječima: „...izjavljujemo, izgovaramo i definiramo da je učenje koje drži da je Blažena Djevica Marija, u prvom času svoga začeća, po posebnoj milosti i povlastici svemogućega Boga, predviđajući zasluge Isusa Krista Otkupitelja ljudskoga roda, bila očuvana neokaljanom od svake ljage istočnoga grijeha, od Boga objavljeno, te zbog toga svi vjernici moraju čvrsto i postojano u njega vjerovati.“⁶⁴ Iz ovoga možemo zaključiti kako je Marija od početka, od svog začeća, bila u Božjoj milosti, ali ne svojim zaslugama nego Kristovim. Iako nam na prvi pogled izgleda posve razumljivo da je

⁶³ Mladen Parlov, *Marija u otajstvu Krista i Crkve*, str. 49.

⁶⁴ Pio IX., „Prijevod bule *Ineffabilis Deus*“, *Služba Božja*, br. 4 (2004.): str. 88-89.

Marija bila bezgrješno začeta jer je ona Majka Sina Božjega, a to može biti samo ako je bezgrješna jer Bog ne bi mogao dopustiti da se njegov Sin rodi iz krila grijehom okaljane osobe, međutim i ova je dogma doživjela razna osporavanja.

Postoje dva glavna razloga zbog kojih su neki osporavali ovu dogmu. Prvi razlog je taj da se nigdje u Svetom pismu ne spominje da je Marija bezgrješno začeta. Drugi razlog nalazi se u činjenici da je Isus Krist Spasitelj i Otkupitelj svega svijeta, pa se postavlja pitanje kako je to moguće ako Marija nije trebala otkupljenje jer je začeta bez ljage istočnog grijeha, a da bi bila otkupljena potrebno je da ima barem istočni grijeh. „Duns Skot, koji je nazvan *Učitelj Bezgrešne*, oprečno općem mnijenju bio je prvi pionir dogme o bezgrešnom Marijinom začecu. Kao najsavršeniji posrednik Krist je dokazao na Mariji savršenost svoga posredništva. Isus je Mariju zaštitio (*praeservatio*), a nas oslobodio od istočnog grijeha. Od pojma *praeservatio* Skot dolazi do pojma „pred-otkupljenje i preredomcija.“ Sabor u Baselu, koji nije od svih priznat kao pravovaljan, 17. rujna 1439. god. definira da je Marija izuzeta od izvornog grijeha, da je čista, sveta i neokaljana.“⁶⁵ Već od tada, iako dogma nije bila službeno proglašena od strane Crkve, vjernici počinju sve više štovati Mariju kao Bezgrešnu, što je dosegulo svoj vrhunac 1476. godine kada je papa Siksto IV. uveo blagdan i misni obrazac za Bezgrešno začecje.⁶⁶ To učenje kasnije potvrđuje i Drugi vatikanski sabor u konstituciji *Lumen Gentium*, riječima: „*Na uzvišeniji način otkupljena s obzirom na zasluge svojega Sina i s njime sjedinjena tijesnom i nerazrješivom svezom, obdarena je ovom najvišom zadaćom i dostojanstvom: da bude roditeljicom Sina Božjega te stoga predraga kći Očeva i svetište Duha Svetoga; po tom daru iznimne milosti ona nadaleko nadvisuje sve druge stvorove, i nebeske i zemaljske. No ujedno se u Adamovu rodu našla povezanom sa svim ljudima potrebnima spasenja...*“⁶⁷ Iako evanđelja ne spominju da je Marija bezgrješno začeta, ona je sama ipak to potvrdila prilikom ukazanja u Lurdu 25. ožujka 1858. kada se Bernardetti Soubirous predstavila riječima: „Ja sam Bezgrešno začecje.“⁶⁸ Ovo Marijino ukazanje priznato je autentičnim od strane Crkve.

⁶⁵ Niko Ikić, *Kompendij katoličke pneumatologije, mariologije i eshatologije*, str. 138.

⁶⁶ Usp. *Isto*, str. 138.

⁶⁷ Dokumenti Drugog vatikanskog koncila, *Lumen Gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986., br. 52 (dalje: *Lumen Gentium*)

⁶⁸ Niko Ikić, *Kompendij katoličke pneumatologije, mariologije i eshatologije*, str. 139.

3.1.4. Uznesenje Marijino

Ova marijanska dogma zadnja je proglašena, ali to ne znači da je manje važna. Službeno ju je proglasio papa Pio XII. 1. studenoga 1950. konstitucijom *Munificentissimus Deus*. Od tada Katolička Crkva i službeno počinje ispovijedati da je Marija dušom i tijelom uznesena na nebo. Drugim riječima, ona se cijelim svojim bićem već nalazi u nebeskoj slavi. U spomenutoj konstituciji, papa ne govori kako i kada se dogodilo uznesenje, prije smrti (što bi značilo da Marija nije ni umrla) ili nakon smrti. To pitanje ostaje otvoreno, ali teolozi uglavnom smatraju da se uznesenje dogodilo nakon smrti jer je i sam Isus Krist morao proći kroz smrt, pa je očito i ona kako njegova Majka morala proći kroz isto.

O Marijinoj smrti i uznesenju na nebo ne možemo naći potvrdu u Svetom pismu. Evanđelja ne donose izvještaje o Marijinoj smrti i uznesenju. Međutim, Crkva prvih stoljeća počinje vjerovati da je Marija dušom i tijelom uznesena na nebo. Tako se već od 7. stoljeća pojavljuje blagdan Marijinog usnuća, koji je zapravo preteča blagdana Marijinog uznesenja na nebo, a odnosi se na istu stvar. Ova dogma nije proglašena kako bi se zaustavilo određeno krivovjerje, kao neke druge dogme, nego kako bi Crkva službeno potvrdila ono što od davnina vjeruje. Tadašnjim vjernicima činilo se sasvim razumljivo da je Bog Mariju nakon smrti lišio prirodnog procesa raspadanja tijela, jer nije mogao dopustiti da tijelo u kojem je začet njegov Sin bude podložno procesu truljenja. Također, Marija je već od svog začeca bila u potpunosti u Božjoj milosti, pa je prema tome na taj način trebala i završiti svoj zemaljski život. Marija, kao Isusova Majka s njim je prolazila sve radosne i tužne trenutke u životu, bila je s njim do kraja, ostavši zadnja ispod križa. Kad su ga svi napustili, ona je uvijek bila tu. Prema tome, čini nam se razumljivim da se Marija i poslije svoje smrti pridružila svom Sinu u nebeskoj slavi. Ona nije trebala čekati kraj vremena kako bi joj se dogodilo uskrsnuće tijela, nego je odmah nakon smrti otišla dušom i tijelom u nebesku slavu. Marija, kao Majka Crkve dokaz je uskrsnuća tijela i jamac da ćemo svi mi, kao njezina djeca, jednog dana doživjeti isto.

3.2. Lik Marije u ekumenskoj perspektivi

Sa Drugim vatikanskim saborom počelo se intenzivnije govoriti o pitanjima mariologije i ekumenizma. To najbolje možemo uočiti iz raznih dokumenata koji su izdani za vrijeme i nakon Drugog vatikanskog sabora. „Vrijedni se mariološki elementi mogu naći u dekretu o misijskom djelovanju Crkve „*Ad gentes*“ (br. 4 i 42), u dekretu o apostolatu laika „*Apostolicam actuositatem*“ (br. 4), u dekretu o ekumenizmu „*Unitatis redintegratio*“ (br. 14 i 15) i drugdje. No, glavni koncilski mariološki tekst (...) nalazi se u dogmatskoj konstituciji o Crkvi „*Lumen Gentium*“, kao njezino *Osmo poglavlje* (brojevi 52-69). Taj je tekst papa Pavao VI. - u zaključnom govoru Treće koncilске periode 21. studenog 1964. – nazvao „vrhuncem i krunom“ (*fastigium*) čitave konstitucije o Crkvi (...).“⁶⁹

Iz toga zaključujemo kako Sabor povezuje mariologiju sa ekleziologijom, dodijelivši Mariji cijelo jedno poglavlje (Osmo poglavlje) u konstituciji o Crkvi. Treba također istaknuti da je jednu od najznačajnijih uloga po pitanju mariologije na Drugom vatikanskom saboru imao hrvatski mariolog fra Karlo Balić, koji je sudjelovao u stvaranju osmog poglavlja konstitucije *Lumen Gentium*. Sabor daje Mariji veliku ulogu u povijesti spasenja i ističe kako se Mariju treba štovati kao pravu Božju i Otkupiteljevu Majku. Nakana ovog poglavlja bila je povezati mariologiju s kristologijom jer ipak je u središtu svega Krist te istaknuti njezinu aktivnu ulogu u povijesti spasenja. To se najbolje očituje u LG 56, gdje se kaže: „*Tako je Marija, Adamova kći, pristajući uz božansku riječ, postala Isusovom majkom; nikakvim grijehom spriječena, svim je srcem prihvatila Božju spasenjsku volju te se kao Gospodnja službenica posve posvetila osobi i djelu svojega Sina služeći pod njim i s njime po milosti svemogućega Boga otajstvu otkupljenja. S pravom, dakle, smatraju sveti oci da Bog Mariju nije upotrijebio na čisto pasivan način, nego da je ona slobodnom vjerom i slobodnim poslušom sudjelovala u ljudskom spasenju.*“⁷⁰

Nakon Drugog vatikanskog sabora izdano je nekoliko crkvenih dokumenata koji govore o Blaženoj Djevici Mariji. Mi ćemo se ovdje ukratko osvrnuti na tri najpoznatija: „*Marialis cultus*“, „*Redemptoris mater*“ i „*Rosarium Virginis Mariae*“.

⁶⁹ Tomislav J. Šagi-Bunić, „Mariologija Drugog vatikanskog koncila“, *Bogoslovska smotra*, br. 1 (1974.): str. 38-39.

⁷⁰ *Lumen Gentium*, br. 56

Apostolska pobudnica „*Marialis cultus*“ izdana je 2. veljače 1974. godine, a izdao ju je papa Pavao VI. Ova pobudnica sastoji se od tri dijela. *Prvi dio* govori o štovanju Marije u liturgiji, drugi dio govori o obnovi Marijanske pobožnosti i treći dio govori o molitvi „Anđeo Gospodnji“ i o molitvi krunice. U prvom dijelu papa želi potaknuti na posebno štovanje Marije u došašću i božićnom vremenu jer preko dolaska Mesije štujuemo i njegovu Majku. „Na taj će se način vjernici koji zajedno s liturgijom proživljavaju duh Došašća, razmatrajući neizrecivu ljubav kojom je Djevica iščekivala Sina, osjetiti potaknutima da nju uzmu kao model, pa da se pripravljaju da idu u susret Spasitelju koji dolazi, budni u molitvi i prepuni radosti.“⁷¹ Papa naglašava neodvojivu vezu Marije i Crkve te Mariju naziva modelom Crkve. U tom kontekstu ističe neke Marijine uloge, a to su: *Virgo audiens* (Djevica koja sluša), *Virgo parens* (Djevica koja rađa), *Virgo offerens* (Djevica koja prinosi) i *Virgo Pietatis* (Djevica koja moli).⁷²

Papa ističe važnost ovih uloga i smatra da bi i Crkva trebala vršiti te uloge, po uzoru na Mariju. U *drugom dijelu* papa naglašava da kod štovanja Blažene Djevice Marije treba imati u vidu i Trojstveni aspekt jer je Sveto Trojstvo uvijek u središtu. Također, donosi četiri usmjerenja za štovanje BDM, a to su: *biblijsko, liturgijsko, ekumensko i antropološko*. U *trećem dijelu* donosi upute za dvije pobožne vježbe: molitvu „Anđeo Gospodnji“ i molitvu krunice. Za molitvu „Anđeo Gospodnji“ tvrdi da se ne treba revidirati jer se temelji na evanđeoskom izvještaju. Krunicu naziva „sažetkom svega Evanđelja“⁷³ te potiče na molitvu krunice, posebno u obiteljima.

Encikliku „*Redemptoris Mater*“ izdao je papa Ivan Pavao II. 25. ožujka 1987. godine. Smatra se da je ova enciklika nastavak na encikliku „*Redemptor hominis*“ koju je također izdao papa Ivan Pavao II., 1979. godine. Enciklika se sastoji od tri dijela i obiluje biblijskim navodima. *Prvi dio* pod nazivom „*Marija u otajstvu Krista*“ govori o važnosti navještenja i Kristovog utjelovljenja, oslanjajući se na anđelov pozdrav Mariji iz Lk 1,28. „Marija biva konačno uvedena u otajstvo Krista po ovom događaju: *navještenju* anđelovu.“⁷⁴ Osim toga, papa želi istaknuti Marijinu prisutnost u Isusovom životu, gdje se posebno osvrće na čudo u Kani Galilejskoj (Iv 2,1-12) i na scenu pod

⁷¹ Papa Pavao VI., *Marialis Cultus. Enciklika o ispravnom štovanju Blažene Djevice Marije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994., br. 4 (dalje: *Marialis Cultus*)

⁷² Usp. *Marialis Cultus*, br. 17-20

⁷³ *Marialis Cultus*, br. 42

⁷⁴ *Redemptoris Mater*, br. 41

križem gdje Isus predaje Majku Ivanu (Iv 19,25-27). *Drugi dio* pod nazivom „*Majka Božja u središtu Crkve na putu*“ govori o putujućoj Crkvi te naglašava važnost Marijine nazočnosti u putujućoj Crkvi. Također, u ovom dijelu papa se osvrće na Isusovu želju „da svi budu jedno“. „Iako među kršćanima ima temeljnih razilaženja u vjerskom naučavanju, pa i s obzirom na mariologiju, Papa u enciklici ipak izražava radost što se nesjedinjene Crkve i crkvene zajednice slažu s Katoličkom Crkvom u nekim važnim točkama s obzirom na Gospu: na njezino djevičanstvo, bogomaterinstvo i Isusovo predanje svoje Majke voljenom učeniku.“⁷⁵ Papa ovdje potiče na jedinstvo riječima: „Toliko bogatstvo pohvala namnoženo u različitim oblicima velike predaje Crkve, moglo bi nam pomoći da sve učinimo kako bi ona, Crkva, mogla opet disati s punim „obim plućima“: Istoka i Zapada.“⁷⁶ U ovom dijelu još pojašnjava Marijin „Magnificat“ te ga povezuje s njezinom ljubavi prema siromasima. *Treći dio* pod nazivom „*Materinsko posredništvo*“ govori o posebnosti Marijinog posredništva u odnosu na druga stvorenja te o tome kako bi Marija trebala biti uzor Crkvi i svakom kršćaninu.

Apostolsko pismo „*Rosarium Virginis Mariae*“ izdao je papa Ivan Pavao II. 16. listopada 2002. prilikom proglašenja Godine krunice. Ovo apostolsko pismo veoma je značajno jer je njime papa uveo četvrta otajstva krunice (otajstva svjetla). Dokument se sastoji od tri poglavlja. *Prvo poglavlje* „*Razmatrati Krista s Marijom*“ „izlaže kako je Marija "nenadmašan uzor" razmatranja Krista. Otajstva krunice su zapravo Marijina u srcu utisnuta kontemplativna sjećanja i posadašnjnja onih djela koja je Bog učinio u Kristu. Od svih stvorova nitko nas od nje ne može bolje uvesti u tajnu i poznavanje Krista. Zato od Marije valja učiti Krista, suobličiti se Kristu s Marijom, moliti Krista s Marijom i naviještati ga s Marijom.“⁷⁷ U *drugom poglavlju* pod nazivom „*Otajstva Kristova - Otajstva Majke*“, papa tumači postojeća tri otajstva krunice i donosi četvrto otajstvo te obrazlaže razloge tog dodavanja. Ističe kako je tim dodavanjem želio ponovo oživjeti krunicu. U *trećem poglavlju* „*Meni je živjeti Krist*“, „papa iznosi praktične upute kako pravo moliti krunicu da bi bila put i pomagalo za sjedinjenjem s Kristom. Kod moljenja valja zadržati metodu ponavljanja i razmatranja.“⁷⁸

⁷⁵ Ratko Perić, „Otkupiteljeva Majka-Mater Redemptoris“, *Crkva u svijetu*, br. 3 (1987.): str. 271.

⁷⁶ *Redemptoris Mater*, br. 34

⁷⁷ Nediljko Ante Ančić, „Krunica Djevice Marije“, *Crkva u svijetu*, br. 3 (2003.): str. 457-458.

⁷⁸ *Isto*, str. 460.

Kao što smo vidjeli u prethodnim poglavljima, mariologija nije bila jedan od primarnih razloga protestantske reformacije, ali i o njoj se govorilo. Međutim, u iduća četiri stoljeća nakon reformacije možemo primijetiti protestantsku šutnju po pitanjima mariologije. Sigurno postoji mnogo razloga zašto je to tako. Pretpostavljamo da je ipak najvažniji razlog te šutnje povezivanje Marije sa katoličkom protureformacijom. Naime, nakon Lutherovog izopćenja iz Crkve i crkvenog raskola, Katolička Crkva je osjećala potrebu obraniti svoje vjerovanje te je sazvan Tridentski sabor. Tridentski sabor (1545.-1563.) bio je reakcija na reformaciju (protureformacija). „Naime, Marija je postala zaštitni znak protureformacije kojom se borilo protiv neprijatelja protestanata.“⁷⁹ Prema tome, uopće ne čudi što se prestalo govoriti o Mariji u okviru protestantizma jer je ona preko protureformacije postala „neprijatelj“ protestantizma. Možemo reći da je takav stav zadržan sve do 20. stoljeća, točnije do Drugog vatikanskog sabora. Drugi vatikanski sabor povukao je određene poteze po pitanju ekumenizma, što je rezultiralo buđenju svijesti o Mariji kod protestanata. Katolički teolog Ivan Macut u svom članku „*Doprinos protestantske teologije budućoj ekumenskoj mariologiji*“ iznosi nekoliko razloga koji su potaknuli protestantske teologe da se počnu baviti mariologijom. *Prvi razlog* je taj što je Drugi vatikanski sabor govor o Mariji svrstao u govor o Crkvi, *drugi razlog* nalazi se unutar protestantske teologije i duhovnosti, *treći razlog* je feministička teologija i *četvrti razlog* je ekumenski motiv.⁸⁰ Što se tiče mariologije, možemo zaključiti da se protestanti i katolici slažu u temeljnim vjerovanjima o Mariji, međutim postoji i dosta spornih točaka. Ipak, možemo osjetiti ogromni pomak po pitanjima ekumenske mariologije, u odnosu na prethodnih nekoliko stoljeća.

Ivan Macut u već spomenutom članku govori o nekoliko kriterija protestantske teologije za buduću ekumensku mariologiju. *Prvi kriterij* glasi: o Mariji možemo govoriti samo na temelju Novog zavjeta. *Za drugi kriterij* možemo uzeti protestantsko načelo Solus Christus jer je Krist u središtu, a mariologija treba biti prožeta kristologijom. *Treći kriterij* glasi: Marija je po svojoj vjeri jednaka nama i zbog toga ona ne može biti posrednica niti zagovornica kod Boga. I na koncu, *četvrti kriterij* glasi:

⁷⁹ Ivan Macut, „Doprinos protestantske teologije budućoj ekumenskoj mariologiji“, *Služba Božja*, br. 1 (2015.): str. 67.

⁸⁰ Usp. *Isto*, str. 68-73.

Marija je put koji vodi Kristu, zbog toga mariologija mora biti prožeta kristologijom i ne smije biti svrha sama sebi.⁸¹

Također, pitanje mariologije nije bilo ni jedan od razloga crkvenog raskola između istočne i zapadne Crkve. Zbog toga mariologija ne bi trebala ni danas biti točka razilaženja, nego upravo suprotno, trebala bi biti točka susreta zbog sličnosti u nauku o Mariji. Pravoslavni se vjernici rado mole Djevici Mariji. Bizantska liturgija, kako smo istaknuli, bogata je različitim kompozicijama, himnima, pjesmama u čast Marije. Pravoslavno učenje o Mariji nije sustavno izloženo u obliku traktata, ali se obilato koristi nauk crkvenih otaca i homiletske zbirke u kojima se veliča lik Marije.

Možemo zaključiti kako se katolici, protestanti i pravoslavci slažu u najbitnijim točkama vezanim za nauk o Mariji. Sve tri crkve priznaju prve dvije marijanske dogme (Bogorodica i vazda Djevica). Možemo primijetiti da je katolička mariologija nešto razvijenija od protestantske i pravoslavne te je dodala još dvije dogme (bezgrješno začeta i na nebo uznesena). Međutim, te dvije dogme su još uvijek glavne točke razilaženja što se tiče mariologije jer ih protestanti i pravoslavci službeno ne priznaju, ali su kod pravoslavnih vjernika prisutne u liturgiji. „Suvremeni istočni kršćani teolozi žele biti u sredini između, po njima, dviju krajnosti: na jednoj se nalazi katoličko pretjerivanje, a na drugoj protestantsko osporavanje“.⁸²

Drugi vatikanski sabor ukazao je na važnost ekumenizma preko raznih dokumenata. Na taj način želio je potaknuti sve tri crkve na dijalog. Dijalog treba graditi na nauku oko kojega se svi slažu. Što se tiče mariologije, najbolje bi bilo graditi dijalog na prve dvije marijanske dogme jer oko njih nikada nisu postojala razilaženja. Osim toga, svi se slažu oko činjenice da Marija nije nikakva božica, nego je žena koja vjernicima može biti uzor vjere, izvor utjehe na zemaljskom hodočasničkom putu. Mariju treba štovati zbog Krista (kao njegovu Majku) i ona je nakon Isusa Krista najvažnija osoba za Crkvu. Dakle, u središtu je Krist i njegovo djelo otkupljenja, a ne Marija. Također, sve tri crkve svoj govor o Mariji temelje na spisima Novog zavjeta (posebno na evanđeljima) te je na poseban način štuju kao Majku Božju. Stoga bi

⁸¹ Usp. *Isto*, str. 79-84.

⁸² Mladen Parlov, *Marija u otajstvu Krista i Crkve*, str. 138.

trebalo graditi ekumenizam upravo na ovim točkama, koje su zajedničke svim trima crkvama.

Kako bi ekumenizam urodio plodom, katolici, protestanti i pravoslavci trebaju se voditi zajedničkim točkama po pitanju mariologije. Trebalo bi više naglašavati sličnosti u odnosu na razlike, a kao što smo mogli vidjeti sličnosti postoje. Kada govorimo o ekumenizmu po pitanjima mariologije, ne mislimo da bi protestanti i pravoslavci trebali prihvatiti katolički nauk o Mariji i obrnuto jer smo svjesni da se to neće tako lako dogoditi, nego mislimo da mariologija treba biti prožeta međusobnim uvažavanjem, prihvaćanjem i tolerancijom. To je jedini ispravan put.⁸³

⁸³ Ivan Macut, „Doprinos protestantske teologije budućoj ekumenskoj mariologiji“, *Služba Božja*, br. 1 (2015.): str. 85.

ZAKLJUČAK

Marija, Isusova Majka oduvijek je imala posebno mjesto u kršćanstvu. Premda razjedinjene, većina kršćanskih crkava i zajednica slažu se oko najbitnijih stvari vezanih uz Isusovu Majku. Katolici, protestanti i pravoslavci vjeruju da je Marija Majka Božja i da je vazda Djevica. Katolici joj još priznaju da je bez grijeha začeta te da je dušom i tijelom uznesena na nebo. Pravoslavci, premda službeno ne priznaju ove dvije dogme, oni ih poštuju i slave. Kao što smo mogli vidjeti, pitanje Blažene Djevice Marije nikada nije bilo razlog podjela u Crkvi.

Od Drugog vatikanskog sabora Katolička Crkva sve više počinje poticati na ekumenizam. To posebno možemo vidjeti kod pape Ivana Pavla II. koji je izdao encikliku „*Ut unum sint - Da svi budu jedno*“. Enciklika se bavi pitanjem ekumenizma. Međutim, i u drugim njegovim enciklikama možemo uočiti ekumenske misli. U svojoj enciklici „*Redemptoris Mater*“, papa Ivan Pavao II. u mariologiji vidi plodno tlo za ekumenizam.

Poznata nam je Isusova molitva iz Iv 17,21 gdje on moli Oca za svoje učenike „da svi budu jedno“. Smatramo da Isus to i danas želi za svoju Crkvu. Stoga svi skupa trebamo u tome ustrajati. Na putu prema ujedinjenju posebno nam mogu pomoći molitve Blaženoj Djevici Mariji jer je ona naša zagovornica kod svog Sina. Zbog toga Konstitucija o Crkvi *Lumen Gentium* završava upravo poticajem na molitvu Isusovoj Majci: „*Neka svi Kristovi vjernici upućuju usrdne prošnje Majci Božjoj i Majci ljudi da ona, koja je svojim molitvama bila prisutna u počecima Crkve, i sada, kada je na nebu uzvišena ponad svih svetih i svih anđela, bude u zajednici sa svima svetima trajnom zagovornicom kod svoga Sina, dok se sve obitelji naroda – bilo one koje se diče kršćanskim imenom bilo one koje još ne znaju za svojega Spasitelja – sretno ne saberu u miru i slozi u jedan Božji narod, na slavu Presvetoga i nerazdijeljenoga Trojstva.*“⁸⁴

⁸⁴ *Lumen Gentium*, br. 69

LITERATURA

IZVORI:

BIBLIJA, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1993.

NOVI ZAVJET, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1998.

DOKUMENTI DRUGOG VATIKANSKOG KONCILIA, *Lumen Gentium. Dogmatska konstitucija o Crkvi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1986.

PAPA IVAN PAVAO II., *Redemptoris Mater – Otkupiteljeva Majka. Enciklika o Blaženoj Djevici Mariji u životu Crkve na putu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.

PAPA PAVAO VI., *Marialis Cultus. Enciklika o ispravnom štovanju Blažene Djevice Marije*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1994.

KNJIGE:

BOISSET, JEAN, *Kratka povijest protestantizma*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985.

IKIĆ, NIKO, *Kompendij katoličke pneumatologije, mariologije i eshatologije*, Katolički bogoslovni fakultet Sarajevo, 2011.

MACUT, IVAN – ARAČIĆ, DINKO, *Martin Luther. Ispovijest vjere*, Služba Božja, Split, 2021.

MACUT, IVAN – ARAČIĆ, DINKO, *Martin Luther. Magnificat – Veliča*, Služba Božja, Split, 2019.

MACUT, IVAN, *Istočna teologija. Izabrana pitanja*, Služba Božja, Split, 2021.

PARLOV, MLADEN, *Marija u otajstvu Krista i Crkve*, Crkva u svijetu, Split, 2018.

ČLANCI:

ANČIĆ, NEDILJKO ANTE, „Krunica Djevice Marije“, *Crkva u svijetu*, br. 3 (2003.): str. 455-462.

BELIĆ, PREDRAG, „Kult Bogorodice u bizantskom obredu (VII), *Služba Božja*, br. 3-4 (1982.): str. 239-253.

DUDA, BONAVENTURA, „Veliča – hvalospjev Djevice Bogorodice (Egzegetske bilješke uz Lk 1,46-55“, *Bogoslovska smotra*, br.1 (1966.): str. 26-33.

GRBEŠIĆ, GRGO, „Uzroci protestantske reformacije“, *Diacovensia*, br. 1 (2007.): str. 55-78.

MACUT, IVAN, „Doprinos protestantske teologije budućoj ekumenskoj mariologiji“, *Služba Božja*, br. 1 (2015.): str. 63-86.

MACUT, IVAN, „Opravdanje po vjeri. Sola fides numquam sola“, *Služba Božja*, br. 1 (2013.): str. 47-63.

MACUT, IVAN, „Spor oko oprosta – 95 teza Martina Luthera“, *Služba Božja*, br. 1 (2018.): str. 5-18.

MATOŠEVIĆ, LIDIJA, „Crux sola est nostra theologia – Isus iz Nazareta u reformacijskoj teologiji Martina Luthera“, *Nova prisutnost*, br. 1 (2014.): str. 49-64.

ODOBAŠIĆ, TONKA, „Teološko iščitavanje ikone u pravoslavnoj liturgiji“, *Služba Božja*, br. 3 (2007.): str. 273-298.

PARLOV, MLADEN, „Blažena Djevica Marija u misli Martina Luthera“, *Služba Božja*, br. 1 (2018.): str. 44-55.

PERIĆ, RATKO, „Otkupiteljeva Majka-Mater Redemptoris“, *Crkva u svijetu*, br. 3 (1987.): str. 269-274.

PIO IX., „Prijevod bule Ineffabilis Deus“, *Služba Božja*, br. 4 (2004.): str. 76-90.

RUNJE, DOMAGOJ, „Nekoliko misli o sola scriptura prigodom 500. obljetnice početka reformacije, *Služba Božja*, br. 1 (2018): str. 55-69.

ŠAGI-BUNIĆ, TOMISLAV J. „Mariologija Drugog vatikanskog koncila“, *Bogoslovska smotra*, br. 1 (1974.): str. 38-52.

MREŽNI IZVORI:

<https://www.novizivot.net/tko-su-dakle-ti-protestanti/> (7. srpnja 2021.)

<https://www.gotquestions.org/Hrvatski/Protestantska-reformacija.html> (7. srpnja 2021.)

<https://ika.hkm.hr/novosti/marija-vazda-djevica-aeiparthenos/> (13. srpnja 2021.)

SVEUČILIŠTE U SPLITU

KATOLIČKI BOGOSLOVNI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Anamarija Galić, kao pristupnik za stjecanje zvanja magistrice katehetike, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo moga vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 7. rujna 2021.

Potpis

The figure of Mary in the Protestant Reformation and in the Orthodox churches from the ecumenical perspective

Summary

By studying the Scriptures, even in the first few centuries, Christians have started noticing the role of the Blessed Virgin Mary in the history of salvation. All Christian churches and communities have venerated the Blessed Virgin Mary in a special way since their beginnings, although they do not agree on all of the points related to her. The main purpose of this thesis is to deal with the question of Mariology, i.e. the theological study of Mary in Christianity. This paper tries to summarise the Protestant and Orthodox teachings about Mary, and then compare them with Catholic teachings.

The paper is divided into three parts. The first chapter deals with Protestant Mariology with a special emphasis on Luther's Magnificat commentary. In addition, the beginning of the chapter describes the causes of the Reformation as well as the basic principles of Protestantism. The second chapter discusses the importance of Mariology for Orthodox theology and liturgy. Finally, in the third part, from the perspective of four Catholic dogmas, we will try to point out the common elements of the teachings about Mary amongst all Christians for future ecumenical Mariology.

Key words: *the Blessed Virgin Mary, dogmas, Protestantism, Martin Luther, Orthodoxy, icons, ecumenism*